

Magyarléta várának utolsó ostroma

*Palkó Attila történelemtanárral beszélget
Beke György*

Palkó Attilával hozzáillő helyen kötöttem igazán ismeretséget, miután beszélgető viszonyban voltunk addig is. Lehet-e találébb helyszín egy régészeti merülő történelemtanár számára, mint egy hajdani vár környéke, ahol éppen a diákjaival és, régvoltak életének titkait kutatva? Sziklafalon álltunk, az egykori Torda-Aranyos megyei Magyarléta falu fölött. Mögöttünk zsongott a diákok nyári tábora, előttünk, szemben velünk – a völgykatlan másik partján – az omladozó vár falai. Mintha játékszer lenne, úgy tetszett onnan fentről. Viszonylagos épségben megmaradt várfalak, amelyeknek a tetején azonban bokrok, fűszálak jelezték, hogy a természet kezdte visszafoglalni a maga birodalmát az ember emelte kövektől. Palkó Attila éppen a sziklaszélre állt ki, onnan magyarázott, mintha idők hatalmas árkain, legalábbis évszázadokon hajolna át. Családi otthonában, egy csendes kolozsvári udvar végében gondolatban a létai táborhoz térünk vissza.

● **Hányadik táborozásod is volt az diákrégészeiddel?**

A tizenegyedik. Ebből négy ízben, 1968 és 1971 között a Bácsi-torokban ástunk Kolozsvár mellett, 1977 nyarán Tordaszentlászló határában, 1978-tól pedig nyaranta a Magyarléta fölött emelkedő Nagyköhegyen táboroztunk, minden évben három hétig.

● **Egy ilyen várnál a történelem messze századai csalogatják a képzeletet. De előbb a te életed szeretném jobban ismerni. Magad mondtad vagy írtad valahol, hogy minden régész történész is egyben, de nem minden történész régész. Te, aki végzettséged szerint a történelem tanára vagy, mikor kóstoltál bele a régészkedésbe? És hol?**

Várj egy keveset. Nehogy elsietve régésznek nevezd. A régészetet, mint a történelem segédtudományát, vagy most beszélhetünk önálló tudományágról is, csak a művelheti sikerrel, akinek megvan hozzá a kellő elméleti és gyakorlati felkészültsége. Meg kell mondanom, hogy bár szenvedélyem a régészet, soha nem tartottam magam hivatásos régésznek, s amit a tanulókkal együtt végzek, az is inkább csak régészkedés. A régészet ugyanis, mint tudományos élethivatás, egész embert kíván. Középiszkolai tanárkodás mellett erre csak korlátozott lehetőségem nyílik. Így is érdemes foglalkozni vele, mert egyik leghasznosabb iskolán kívüli tevékenységgé lehet tenni.

Hogy konkrét kérdésedre válaszoljak: első ízben 1950 nyarán Észak-Moldvában, Glavenesti Vechi és Corlateni faluk határában végzett ásásokban vettem részt. De már jóval előbb „kóstolgtattam” ebből a tudományból, László Gyula közelében.

● **László Gyula professzor régézi munkássága erdélyi tájainkhoz is kötődik, miként az élete is a Székelyföldről indult. Mikor te, Palkó Attila egyetemi hallgató voltál, 1946-ban – a Világosság április 8-i híradása szerint – szemfüles diákok a Kövespad környékén két jellegzetes, IX. századból való magyar hajszorító karikat találtak, amelyek az ugyancsak ott felszínre került női koponya kellei**

voltak. De hadd idézzem a korabeli újságot: „Már a múlt világháború előtt dr. Kovács István régész feltárt a Zápolya utcában egy honfoglalás korabeli temetőt. A temetőnek egyik jellegzetes sírját teljes egészében, minden mellékletekkel és a környező földdel együtt 1943-ban László Gyula egyetemi tanár ásatta ki és szállította be az Erdélyi Nemzeti Múzeumba. 1944 tavaszán a szomszédos Kalevala utcának megnyitási munkálatainál a földmunkák során hasonló sírok kerültek elő. Ezek közül is néhányat sikerült az Erdélyi Múzeumnak megmentenie a későbbi feldolgozás számára. Most végül, hogy a tavaszi olvadáskor a bevágott utca martja helyenként beomlott, újabb sírok, csontmaradványok és korjelző mellékleteik kerültek napfényre. Ezekből mentettek meg néhány jellegzetes darabot a diákok, és adták át szakértőknek.” Ott voltál-e a diákok között? Hol láthatók most az akkor feltárt leletek?

Előbb László Gyuláról, akit példaképemnek tartok, s akit egyetemi tanárként, valamint a Móricz Zsigmond Kollégiumban, az 1946 és 1948 között a Mátyás-szülőházban működött diákközösségben ismertem meg. Rendkívüli tehetséggel megáldott előadó volt, aki valósággal lenyűgözte hallgatóságát. Érdekesítő előadásai még a nem szakosokat is vonzották. Számunkra minden egyes órája élményt jelentett. Ehhez hozzájárult rokonszenves egyénisége, finom modora. László Gyulának köszönhetem, hogy felkeltette bennem a régészet iránti érdeklődést. Számomra igazi „csemege” volt *A honfoglaló magyar nép élete* című, egyik legértékesebb műve. Ez kedveltette meg velem a régészeti ásatást.

Az 1946-os kövespadi lelet, amit említesz, elkerülhette a figyelmem, ellenben a Régészeti Múzeum alagsorában kiállított – s ott ma is látható – Zápolya utcai leletet többször is megtekintettem, annál inkább, mivel közelebről is érdekelt az úgynevezett pogány magyarok lovastemetkezése.

● Otthonod egyik falán Fuhrmann Károly kolozsvári ötvösművész réztányérja, rajta díszítésű olyan helységek címei, hová életed kötődik. A kolozsvári magyar történeztudományprofesszorok szokása, hogy hatvanadik születésnapjukra ilyen emléktárgyakkal ajándékozzák meg egymást. Palkó Attila egy ideig szintén a kolozsvári Bolyai egyetem történelemtudományi katedráján tanított. Előzőleg aspiráns tanulmányait a Szovjetunióban végezte. Vettél-e részt már ott, a Szovjetunióban régészeti ásatásokon?

Nem, mivel az egyetemes középkor volt a szakom, s így a régészettel nem kerülhettem kapcsolatba. Viszont nagyon szerettem volna részt venni 1957 nyarán abban a néprajzi expedícióban, amelyet a Lomonoszov egyetem néprajzi tanszéke szervezett a Közép-Volga vidékére. Ott ugyanis alkalmam nyílt volna megismernem finnugor nyelvrokonainkat: a mordvinokat, cseremiszeket és votjákokat. Sajnos, a katedra vezetője csak néprajzszakosok részvételét engedélyezte.

● Milyen kapcsolatban maradtál kolozsvári volt egyetemi tanár kollégáiddal, miután a kényszer úgy hozta, hogy középiskolai tanár lett belőled?

Kapcsolatom velük természetesen továbbra is fennmaradt. Némelyekkel az állami levéltárban, másokkal a történeti intézetben elég sűrűn találkozom. Ezek a találkozások lehetőséget nyújtanak, hogy szakmai újdonságokat vagy más kérdéseket megtárgyaljunk. A velük való közvetlen kapcsolatoknak nagy hasznát vettem mind a levéltári kutatásokban, mind pedig a szülőfalumról készülő monográfia megírásában. Különösen sokat köszönhetek két olyan neves történészünknek, mint Imreh István és Egyed Ákos, akik szakmai ismereteiket szívesen osztják meg velem is. Nagy hálát érzek Kelemen Lajos iránt, aki a rá jellemző segítőkészséggel vezetett be az oklevelek világába. Ő ösztönözt a falutörténet megírására. Városlátogatások során megismertett Kolozsvár műemlékeivel.

David Prodan akadémikust a levéltárban ismertem meg. Bár nem tanított, mégis bizalommal fordultam hozzá, s hasznos tanácsaiért, gyakorlati útmutatásaiért vagyok hálás neki. Jakó Zsigmond professzor tanárom volt, tőle mindig segítséget, támogatást kaptam. Különösen nagy hasznát vettem *A gyalui vártartomány urbáriumai* című, példás tárgyilagos-ságú munkájának. Dani János levéltáros barátom a latin nyelvű oklevelek fordításában nyújtott nagy segítséget nekem.

● A szakirodalom mit és hogyan tart számon a régészet terén végzett munkásságodból?

Az ásatások, a táborozások eredményeit rendszerint a helyi sajtóban vagy a *Tanügyi Újságban* tettem közzé. Szaklapokban mindössze három közleményem jelent meg. Az 1962-ben feltárt női csontvázat és a vele együtt talált leleteket N. Vlássával együtt ismertettem a gyulafehérvári múzeum által kiadott *Apulum V.* kötetében. Megjelent egy beszámoló a Gradistea Muncelului-on végzett ásatásokról a szektoráról, amelyet én tartam fel 1958-ban. Harmadik közlésem a *Studii și Cercetări de Istorie Vechi 4.* sorozat 1972-es, 23. kötetében jelent meg az Aranyos völgyében feltárt VII. századi avar leletekről. Sinfalván egy csontváz került elő, mellette egy ujjas fibula és egy nyaklánc gyöngyei, Várfalváról egy koponyacsont, ezüst fülbevaló alsó része és két kisebb díszítménytöredék. A leleteket

Apáczai Ferenc kövendi kovács, lelkes régészeti gyűjtő mentette meg az 1970-es évek elején. A két lelet azért érdekes, mert első feltárt bizonyosság az avarok megtelepedéséről az Aranyos alsó folyása mentén. Az 1965-ös vajdaszentkirályi ásatás anyagát Kurt Horedt nem tette közzé, de az 1970-es smolenicei nemzetközi szimpozionon felolvasott közlésében belefoglalta, az én nevemet is feltüntette. Gyulai Pállal és Papp Ferencsel hármashasban tanulmányt jelentettünk meg az *Acta Musei Napocensis*-ban, 1983-ban, amelyben a létai várban működött hamis officinát mutattuk be. A pénzverde valószínűleg Zápolya János uralkodása idején létesült, az ő utasítására hamisították a pénzt.

● Hol közölhet egy romániai magyar régészeti kutató? Van-e egyáltalán olvasóközönsége? Nincsenek-e nehézségei a szaknyelvvel?

Közlési lehetőséget nyújtanak a román nyelvű központi szaklapok, a *Studii și Cercetări de Istorie*, a *Magazin Istoric*, a múzeumi kiadványok, Kolozsvárt az *Acta Napocensis*, Gyulafehérvárt az *Apulum*. Mivel magyar nyelvű régészeti lap Romániában nincs, legfeljebb a *Korunk* évkönyvei nyitnak teret ilyen témájú dolgozatoknak. Korlátozott lehetőségek kínálkoznak még a sepsiszentgyörgyi *Alutában* és a csikseredai *Acta Harghittensis*-ban. Ami a szaknyelvet illeti, a régésznek tökéletesen kell ismernie a román nyelvet ahhoz, hogy kutatásai eredményeit közreadhassa. Ugyanakkor a magyar szaknyelv jó ismerete az anyanyelvű közleményeinél elengedhetetlen követelmény.

● Miként támadt az az ötleted, hogy diákjaidat a kolozsvári 11-es, illetve újabb nevén 3-as liceumból, a hajdani piarista gimnáziumból, bevond a régészeti kutatásokba?

Középiskolába kerülve tanárnak, 1959-től állandóan foglalkoztatott az a kérdés: miként tudnám úgy megszervezni a tanulók iskolán kívüli tevékenységét, hogy ez nekem is szakmámba vágó elfoglaltságot nyújtson, kielégítse érdeklődési körömet, másrészt a tanulók számára is vonzó és hasznos legyen, hozzájáruljon alkotókészségük fejlesztéséhez. Eredményesnek bizonyult az általam megszervezett, iskolai szinten működő tudományos kör, amely abban az időben – ezt minden dicsekvés nélkül állíthatom – úttörő iskolai kezdeményezésnek számított, nemcsak Kolozsvárott. A havonta egyszer tartott összejöveteleken a diákok, szaktanárok iránítással, irodalmi, művészeti, történelmi, biológiai, matematikai, fizikai témákat vitattak meg. Több évi tevékenység után a tudományos körből különböző szakkörök nőttek ki, és a hangúly áttevődött ezekre. Így jött létre a történelemtör, amely a maga szakterületén kereste a tennivalóit. Arra törekedtünk, hogy diákjaink minél jobban megismerjék a várostörténetet, a műemléket, a hagyományokat. Vasárnapi kirándulásainkat vetélkedőkkel kötöttük össze, bejártuk a város környékét, a nyári vakációban pedig országos kirándulásokat szerveztünk. Megszületett a táborozás ötlete. 1959 nyarán 15 tanulóval mozgótábort létesítettünk, a következő évben 60 tanulóknak vett részt a ratosnyai sáttáborban, a Felső-Maros mentén. Emlékezetes táborozás volt a diákok számára, ha az akkor hetedikes Zörgő László, jelenleg mérnök, tizenöt év után elvitte oda a kisfiát, hadd lássa, hol volt a kürtös az apja. Maradandó élményt jelentettek a történelemtör évi összejövetelei, amelyeken a köri tagok léptek fel gondosan összeállított műsorral, az egész diákság és a tantestület előtt. Itt szerepeltek először azóta közismertté vált színművészek, Krizsvánszky Szidónia, Benczédi Sándor és Kovács Attila. Történelemtörünkben nemcsak humánszakos tagok voltak, ahogy hinni lehetne, hanem igen sokan a reálszakosok közül is.

Ezek az önképzési formák azonban mégsem tudták lekötni a diákság nagy többségét, csak kevésnek jutott cselekvő feladat, a többiek szemlélődők maradtak. Törtem a fejem, miként lehetne a diákokat nyári vakációban is konkrét szakmai képzésben részesíteni, de úgy, hogy szinte játéknak tekintsék. Elhatározásom végül is 1965 nyarán, a Vajdaszentivány határában végzett ásatásokon született meg. A Beng nevű határrészen lévő őskori földvárra én hívtam volt fel Horedt professzor figyelmét, ő pedig megkért, szerezzek munkaerőt az ásatásokhoz. Sikerült is iskolás gyermekeket toboroznom feleségem szülőfalujából, a közeli Beresztelkéről. Ezek a gyermekek jól megállták a helyüket. Ekkor jutott eszembe, hogy az ásatásokba jól bekapcsolhatnám a diákjainkat.

● Miként már előbb is tetted, a Bácsai-torok feltárásakor...

Alkalmas kísérleti telepnek kínálkozott a Kolozsvár határában lévő Bácsai-torok, ahol a kőbánya végében még 1959-ben rábukkantunk egy őskori telephelyre. Itt 1960-ban Ferenczy István és Nicolae Vlása régészek vezetésével történelemszakos egyetemű hallgatók végeztek kötelező szakmai gyakorlatot. 1962-ben kellő felszereléssel megjelentünk a Bácsai-torokban. Ott folytattuk, ahol az egyetemisták abbahagyták. Minden cserép, csont óriási felfedezés volt számunkra. Noha a kunyhót már 1960-ban feltárták, látszott, hogy keleti sarkában feltűnően sötétfeketés, porhanyós a földréteg, s arról a helyről mind több edénytöredék és állati csont

került elő. Talán emberi csontváz is rejtőzhetik, gondoltam. El kell érnünk a megbolygatott réteget. Tenyerünket feltörte az ásó nyele, de ki törődött ezzel! Késő délután egyik jó humorú diákom elkiáltotta magát: „Né, milyen nagy csont, tanár úr!” Mindenki odatódult. Alig tudtam meggyőzni a diákjaimat, hogy sietséggel mindent elronthatunk. A legnagyobb óvatossággal igyekeztünk lefejteti a földet a mintegy két és félméteres mélységből előkerült csontról. Fokról fokra bontakozott ki előtünk a csontcsont, a behajlított alsó lábszárcsontokkal. Világos volt, hogy emberi csontvázra bukkantunk... Közben besötétedett. Éjszakára négy diákom vállalt őrséget a csontváz mellett, nehogy reggelig avatatlan kezek megbolygassák. Másnap az iskolában és a bentlakásban erről beszélt mindenki. Tudod, még az internátus kapusa, az öreg Tőkés bácsi is beleszólt a vitába, elhitte ő, hogy a csontváz nagyon régi, de azt nem, hogy megvan legalább hatezer esztendő.

Másnap délelőtt Nicolae Vlássával, a Régészeti Múzeum munkatársával sikerült felszínre hoznunk a csontvázat. Diákjaim nagy ügyességet és érdeklődést árultak el. Olyan is akadt, aki „ellógott” az órákról – a köri tagokat persze szabályosan elkéreztettem –, mert magaviseletjegyenek levonása árán is jelen akart lenni a nagy eseménynél. Ez volt az első olyan régészeti sikerélményem, amely kibékítette bennem a pedagógust a régésszel.

Most már komolyan fontolóra vettem a sátorozással egybekötött régészeti ásatások megszervezését. A tájat, a Bácsi-torok környékét is mintha egyenesen táborhelynek szánták volna. Mégis hat évnek kellett eltelnie, amíg 1968 júniusában a helyszínen megjelenhettünk.

● Miért csak ilyen későre?

Ezt kérdezték tanítványaim is a tábortüzeknél, beszélgetés közben. Persze, idő kellett ahhoz is, amíg magamban végképp „rendeztem” a dolgokat. Fülembe csengett László Gyula intése: „Az ásatás célja nem a szép tárgyak napfényre hozatala, hanem a földfedte történelem feltárása. Az ásatások során szinte fontosabb a tárgyak rétegeinek, kapcsolatainak, a tárgyak fekvésének megfigyelése, mint magának a tárgynak a kiemelése. A műkedvelő azonban csak a tárgyat látja, azt keresi. Ezért nem áthat más, csak felkészült szakember!” Vajon sikerül-e olyan gárdát kialakítanom a diákokból, amely meg tud felelni ennek a szigorú követelménynek? Vállalhatok-e egymagam ekkora tudományos felelősséget? Ha nekifogunk, nem lesz más választásunk, mint kilépni a műkedvelésből. A történelmet mint folyamatot kell megértenünk, tehát ki kell törnünk a tárgyak bűvöletéből.

● Néhány évig ásatok a Bácsi-torokban. Következő táborhelyetek Tordaszentlászló volt. Miért éppen ez a falu, Magyarlóna, Gyula közelében?

A Bácsi-torok feltárását 1971-ben befejeztük. Legjobb táborozó diákjaim ezután – Kovács Nemere riportterrel együtt – a Gyulai Pál régész által vezetett gyergyószárhegyi Lázár-kastély restaurálásában vettek részt. Én teljes erővel hozzáálltam a levéltári kutatásokhoz, hogy anyagot gyűjtsék szülőfalum, a Felső-Maros menti Magyaró monográfiájának megírásához. 1977-ben fordult érdeklődésem ismét a régészkedés felé, amikor az Erdélyi Történelmi Intézet a mi középiskolánkban megszervezte a múzeumbarátok körét. Gyulai Pál főmúzeumőr felvette velem a kapcsolatot, és arra biztatott, hogy az iskola történelemkörü tagjaival együtt – számuk egy-egy tanévben meghaladta a 350-et – szervezzünk régészeti tábor Tordaszentlászlón, ahol kiváló helyi munkatársakra találunk Boldizsár Zeyk Imre iskolaigazgató és Egri László matematikatanár személyében. Gyulai Pál Tordaszentlászló községnek és környékének kevésbé ismert régészeti múltját kívánta feltárni, hogy hozzájáruljon egy később megírandó községi monográfiához. A közeli Magyarfenesen késő neolitikus telepet tártunk fel. Tordaszentlászlón sikerült kiásnunk az egykori templom alapjait, s ezáltal a régi templomépítkezésekről gazdagíthattuk ismereteinket.

● Így érkeztek el Magyarlétára, ahol jó néhány nyáron át vertetek tábor a falu fölött, a Nagykőhavason. Tájéld be ezt a falut és környékét a földrajz s még inkább a történelem koordinátái köze.

Léta falu Kolozsvártól mintegy 30 kilométerre délre helyezkedik el, a Kis-Szamos völgyét az Aranyos völgyével összekötő régi útvonal mentén. A falutól négy kilométernyire, a Jára vize fölött emelkedő meredek sziklacsúcsra épült a vár. Eléggé eldugott helyre. De a közeli, alig egy kilométernyire lévő Nagykőhavas tetejéről, ahol tábor vertünk mi is, szemmel lehetett tartani az egész környéket. A vár azért épült, hogy biztosítsa az előbb említett útvonalat és védelmezze az itteni aranyosók munkáját. Feltehető, hogy valamikor nemcsak az Aranyos, de a Jára vize homokjából is mostak aranyat. A kutatók eddig nem sok figyelemre méltatták Léta várát. Csupán annyit tudunk róla, amennyit Csánki Dezső a középkori okleveles adatok lapján az első említésétől, a XVI. század elejétől leírt. A várra vonatkozó XVI. századi adatokat Kővári László egészítette ki, de ő nem járt a helyszínen,

rajzot sem készített róla. Jakab Elek érdeme, hogy 1877-ben tervrajzot és fényképet is készített a várról. De e leírásokból nem derült ki, hogy mikor építették és mikor hagyták el végképp a várat. Nem maradt fenn leírás magáról a várról és berendezéséről, a vár belső életéről. Továbbá választ szeretünk volna kapni a vár építésénél alkalmazott építészeti eljárásokról, az építkezés szakaszairól.

Magyarléta történetéről tudjuk, hogy kétszer is Erdély közigazgatási központja volt, mégpedig az 1241–1242-es tatárbetöréskor és 1586–1588 között, amikor Báthori Zsigmond kiskorúsága idején itt tartózkodott Gicz (vagy Géczi) János kormányzó. Az ő nevével kapta a vár később a Géczi-vár elnevezést. Kezdetül fogva királyi vár volt, a mindenkori erdélyi vajdák tisztsége alatt állt, illetve később az alvajdák itt látták el közigazgatási és igazságszolgáltatási teendőiket. A XVI. század elejétől a vár végképp a Balassik kezébe került, akiktől – mivel a Habsburgok oldalára pártoltak – 1562-ben Báthori István foglalta vissza a várat János Zsigmond fejedelem számára. Az őrség feladta a várat, de mikor a győztesek bevonultak, az elrejtett puskapor felrobbant, s felégette az erősséget. A rombolást azonban hamarosan rendbehozták, hiszen a későbbi időkben itt székelt Géczi János kormányzó. Majd a XVII. század elején, Basta uralma idején annyira megrongálódott, hogy többet nem hozták rendbe.

Kövári László egy adomát is feljegyzett Léta várával kapcsolatosan. Eszerint Géczi egy kolozsvári polgári nőbe szeretett bele, akit magához hozott a várba. A szép nőt a férje is szerette, de nem mert fellépni a rettegett híru Géczi kormányzó ellen. Egyszer azért mégis megemberelte magát, elment a várba. Géczi kérdezte, hogy kit keres. A kolozsvári polgár ravaszul válaszolt, hogy egy asszonyt, s két fülét. Géczinek tetszett a felelet, amit meg is értett: ha nem adja vissza a feleségét, ajándékozza neki három faluját, Asszonyfalvát, Alsó- és Felsőfület. „Géczi teljesítette a polgár kívánságát, ki ez órától gazdag leve.”

● Asszonyfalva meg a két Füle a létai vár birtokához tartozott?

Magyarlétahoz beláthatatlan erdőségek tartoztak, egészen a Bihari havasokig, és igen sok falu. 1456-ban sorolták fel először a vár alá tartozó falvakat: Léta, Szentlászló, Kisfenes, Hosdát, Borlátfalva – a mostani Románléta – Asszonyfalva, Alsófüle, Felsőfüle, Egres, Hagymás, Kékbükk, Szentkirály, Mogyorosság, Sűtmeg, Rákos. Gyulai Pál feltételezi, hogy Léta legelőbb nem is királyi vár volt, hanem a királyné jegyajándékaéhoz tartozott, ezért az egyik falu neve Asszonyfalva, s csak a XIV. századtól válik királyi birtokká. Persze, erre a pontos választ csak az oklevelek adhatják meg, vagy valamilyen utalás.

● Miként összegeznéd létai kutatásaitokat, a vár „utolsó ostromát”?

Öt nyáron át táboroztunk a Nagykőhavason. Kutatásaink során megállapíthattuk, hogy két szintet különböztethetünk meg az építkezésen, egy alsó és egy felső szintet. A felső szinten, a legmagasabb ponton állt az őregtorony a maga ódon falaival. Ez a vár legrégebbi része, talán még a XI. vagy XII. században építették. Többemeletes lakótorony volt. Alatta terült el a váruddar, amit magas falak öveztek. A bejárat délkelet felé nyílt. Az alsó szinten állhattak az istállók és a raktárak. Az őregtorony közvetlen közelében talált helyet a szépen kifaragott kőtömbökből összerakott víztároló, amely valószínűleg a XIII. vagy XIV. században készült. Köveit valamelyik távolabbi kőbányában faragták ki, előre megadott méretűekre. Az őregtoronnyal és a víztárolóval egy szinten épült meg talán már a XII. században vagy a XIII. század elején az általunk palotának nevezett épületrész, amelynek hossza 17 méter, szélessége 7 méter volt, fölötté még egy vagy két emelet húzódott. Ez lehetett a vár kápolnája, s valószínűleg fontos összejövetelek helye. A XV. század második felében, a tűzfegyverek megjelenése után meg kellett erősíteni az északnyugati, az északi és a keleti részeket egyaránt. Ekkor emelték a keleti részen a bejárat mellett a hatszögletű bástyát. Északon a sebezhető részt elővéd-bástyával, az északnyugati részt pedig a fal megvastagításával erősítették meg, s ugyanakkor lőrészekkel látták el. A feltárások lehetővé tették, hogy megismerjük az építés különböző szakaszait és az építési technikát. Értékes létai leleteink: XI–XVI. századi edény- és csempetörmelékek. Az egyik XIV. századi csempén Szent László keretbe foglalt portréja, egy másikon sárkányölő Szent György látható. Böven találunk ágyugolyókat és harci fegyvereket. A vár északnyugati részében – mint említettem – a XVI. század első felében pénzhamisító műhely működött. Előkerültek az olvasztótégelyek, harapók, csipeszek. Továbbá XV–XVI. századi pénzerméket és kis hangszert, dorombot találtunk. Művészettörténeti szempontból feltűnően értéku Barlabási Lénárt alvajda címere, amely reneszánsz díszítésű ajtó- vagy ablakkeret fölött volt elhelyezve. Róla azt is tudjuk, hogy 1500–1520 között látta el az alvajdai tiszteket, a vár is az övé lehetett. Kolozs megyében ez a legrégebbi reneszánsz kori emlék. Entz Géza, a híres műtörténész nagy elragadtatással csodálta meg az értékes leletet. Hadd egészítsem ki a leltárt a megtalált

nagyszámú vaddisznógyárral és bölényszarvval, ami mutatja, hogy a vár urai mennyire szerettek vadászni.

● **Mi maradt még feltáratlanul? Mit nem „hódított meg” diákseregged Magyarlétára várának utolsó „ostromán”?**

Hátra van még a várudvar és a váron kívül a déli oldal feltárása, az ott rejtőzködő leletek meggyőződés szerint sok mindenben perdöntő fontosságúak lehetnek... De, sajnos, jól mondtad... 1983-as táborozásunk Léta utolsó „ostroma” volt. 1984-ben nagy kedvvel készültünk, már indultunk volna, amikor – hadd maradjak meg a katonai kifejezésnél – „lefújták” az egészet.

(Szomorúan bólintok. Palkó Attilának nem kell tovább mondania, tudom magam is, tudja egész Kolozsvár. Tanügyi és nemcsak tanügyi fölöttes hatóságokban támadt fel a kételkedés: miért is járnak a 3-as magyar líceum diákjai táborozásra Magyarlétára? Jöjjenek el az elvtársak, győződjenek meg személyesen, felelték a líceum tanárai... Nem elszigetelődés ez? – támadt a további gyanú. Eddig csak magyar diákok tanultak a hajdani piariban, így a válasz, összeszokott diákok, ismerik egymást, barátok, könnyebben megy velük... Eppen ez az elszigetelődés! Erre Palkó Attilának sorra járták a kolozsvári román liceumokat, nagy nehezen találtak jelentkező román partnereket... Majd máskor, már késő – most ezzel az érveléssel odázták el az illetékesek. A sátrak, felszerelések, régészszerszámok 1984 nyarán megbolygatlanul, bántó csendben maradtak a líceum régészeti szertárában...)

● **Közöltél-e már valamit szakfolyóiratokban a létai ásatásokról?**

Eddig még keveset. 1979-ben a régészek XIII. összejevételén, Nagyváradon Gyulai Pál barátom, aki a létai ásatások egyik irányítója volt, rövid beszámolót tartott feltárásainkról. Ez az előzetes jelentés nyomtatásban is megjelent a nagyváradi múzeum kiadásában. 1983-ban az *Acta Musei Napocensis* hasábjain Gyulai Pállal és Papp Ferencsel együtt román nyelvű tanulmányt közöltünk a létai várban hamis pénzeket verő műhelyről. Az egész anyagot monografikus formában – az ásatások teljes befejezése után – magyarul, Gyulai Pállal és Kovács Nemerével szeretném feldolgozni.

● **Régészet és élő népművészet egymástól nagyon távolinak tetszenek. Összekapcsolhatja őket egyazon ember – Palkó Attila – érdeklődése, kutatása, hivatás, idetartózkodás? A neolitikumig elhaladó tanár újra meg újra visszatér szülőföldjére, Magyar faluba és környékére, mintegy az emberi munka, küzdelem és szépségvágy folytonosságát igazolva évezredek leletek feltárásával, középkori vár kutatásával és a népművészeti értékek összegyűjtésével. Az érdeklődés mostanság a gyűjtő felé fordult, hogy megjelent Portik Irénnel és Zsigmond Józseffel közös kötetet, a Felső-Maros vidéki varrottasok.**

Harmadik gimnazista koromban, enyedi diákként, 1939-ben az *Ifjú Erdély* felhívására összegyűjtöttem az időjárásra vonatkozó magyarói babonákat, jóslatokat, tapasztalatokat. A negyvenes évek elején, minden biztatás nélkül, szülőfalum református temetőjében összegyűjtöttem a sírfeliratokat. Hatvanéves feliratot is találtam akkor. Sajnos, ez az anyag a háborúban elveszett, később tudtam csak valamelyest pótolni. Ugyancsak a negyvenes években, K. Kovács László kolozsvári néprajzos egyetemi tanár biztatására, akivel időközben megismerkedtem, leírtam a magyarói temetési szokásokat. Ezek a szokások egy családi tragédia folytán közel kerültek hozzám: 1941-ben meghalt 17 esztendőes öcsém. Kovács professzor a tőlem kapott anyagot felhasználta *A kolozsvári hóstátiak temetkezése* című összefoglaló művében, amelyből egy példánnyal megajándékozott. Román anyagot fordítottam neki a Radnai havasokban folyó juhászatra vonatkozóan. A néprajz tudományával és a szakszerű gyűjtéssel csak 1946-ban, egyetemista koromban, két kiváló etnográfus, Gunda Béla és dr. Kós Károly irányításával ismerkedtem meg. Eljártam velük gyűjteni Györgyfalvára, és a nyári szünidőben falumban végzett gyűjtéseimben igyekeztem hasznosítani az ott szerzett tapasztalatokat.

● **A történész Palkó Attila bizonyosan azt is kiderítette, hogy szülőföldjén meddig nyúlik vissza időben a szálán varrott keresztzemesek hagyománya? És honnan a motívumok? Vannak-e köztük jellegzetesen helyiek? Hímeznek-e még ma is szülőfalud és a környék asszonyai, leányai?**

Legrégibb írásos emlék a Felső-Maros vidéki hímezésekre 1599-ből maradt fenn, Nagyfülpösről, ahol az Abosfalvi Radvánczi István ingó javairól készült inventáriumban szerepel „három varrottas vánkos héjástól”. Az 1633-ban készült beresztelki úrasztali kendő két díszítőelem formái és szerkezeti hasonlóságot mutat ma is meglévő magyarói mintákkal. A hímezőelemek kidolgozása és szerkezeti felépítése jól kiforrott hímezésgyakorlatról tanúskodik. Egy másik fontos adatunk 1720-ból való, az unokai úrasztali abrosz piros és kék díszítőelem, amely a legrégibb keresztzemes szálán varrottasunk. Tehát a hímezés négy-száz éves múltja tekint vissza, de igazi virágkorát a jobbágyfelszabadítás után érte meg.

A magyarói hímzésekre századunk eleje óta többször felfigyeltek, a két háború között olyan híresek voltak, hogy a tengeren túlra is eljutottak.

Van-e ma is hímzés Magyarán? Hétköznap délután ma sem tartozik a ritkaságok közé a kapu elé, a padra vagy a sánc martjára letelepedett varróasszonyok ifjabb, középkorú vagy idősebb nemzedéke. Sőt, miután a sajtó, a tévé népszerűsítette a régi hímzsmintákat, újból keletjük, divatjuk támadt. A motívumok főleg mértani szerkezetűek, ezek a régebbiek, mintegy 50 minta maradt fenn belőlük. De régeinek tekinthetjük a növényi díszítésű mintákat is: tulipános, szegfűs, makkos, gránátalmás, sajió vagy pünköszi rózsás elnevezésű mintákat, amelyeken reneszánsz hatás ismerhető fel. Jellegetesen magyaróinak mondhatjuk a mértani szerkezetű kicsi rózsás mintákat, hasonló variánsokkal másutt eddig nem találkoztam. A minták – miként Erdély más vidékein is – az udvarházak közvetítésével kerültek a magyarói varróasszonyokhoz, akik természetesen a maguk ízlésének és helyi hagyományának megfelelően alakítottak rajtuk. A magyarói minták kapcsolatot mutatnak a gyergyói, kisküküllői és szilágysági hímzésekkel is.

● Ezen a beszélgetésünkön is többször említetted Zsigmond József nevét, aki néprajzi gyűjtéseid társszerzője, elmaradhatatlan munkatársad. Kicsoda ez a Zsigmond József?

Ahogy mondtad, legközelebbi munkatársam, és nyilván barátom. Magyarán született ő is. Már az elemi iskolában kitűnt rendkívüli képességeivel. Őt tartották az iskola legjobb matematikusának. Katona korában – a tűzéreknl szolgált – csakhamar őrmesteri rangot ért el. Háromesztendő hadifogsága idején jól megtanult oroszul. Hazatérése után magánúton elvégezte a faiparit. Néhány évig a Magyar Népi Szövetségben tevékenykedett, majd a szövétai faipari kombinát igazgatója lett, utóbb pedig pártaktivista Marosvásárhelyen. 1968 óta dolgozunk együtt Magyaró történetének és néprajzának összeállításán. Mivel gyermek- és legénykorát megszakítás nélkül Magyarán töltötte, a helyi népszokások egyik legjobb ismerője, ezért is választottam munkatársamul.

● Egész beszélgetésünk alatt motoszkált bennem az a gondolat, hogy a sokoldalúság, ami Palkó Attilát jellemzi, miként befolyásolhatja gyakorlati, tanári tevékenységét? Gátol-e vagy serkent, és ha igen, miben?

Kétségtelenül segíti szakmai munkámat. Egy történelemtanár csak akkor tehet eleget kötelességeinek, mint az új nemzedékek tudományos, erkölcsi nevelője, ha intézményes tanulással, de éppen úgy önképzéssel is, állandóan lépést tart a haladással és kielégíti a folyton növekvő pedagógiai igényeket. Minden történelemtanár számára elengedhetetlennek tartom az egyéni kutatáson alapuló tudományos tevékenységet. Csak így tehetjük a történelmet igazán tudománnyá, amely a társadalmi haladás ügyét szolgálja, s nem ködös mítosz, így érthetjük meg mélyebben a szülőföld, országrészünk és a világ történelmének sokrétű, bonyolult folyamatát. Persze jó lenne, ha minden tanár meg tudná teremteni magának az elmélyült kutatáshoz szükséges feltételeket, több szabad időt tud(na) szakítani egyéni vizsgálódásokhoz is. Magam megteremttem ezeket a feltételeket, nem különleges szerencse folytán, hanem mert mindig szenvedélyesen szerettem a munkámat.

Az 1988–1989. évi honismereti-helytörténeti pályázat díjazottjai

A pályázatra összesen 220 pályamű érkezett összesen kilenc megyéből és a fővárosból. Igen tanulságos, és bizonyos mértékben a honismereti munka kiterjedtségét is mutatja, hogy a különböző megyékből mennyi pályamunka érkezett.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye 81 db (36,8%), Budapest 4 db (1,8%), Csongrád 8 db (3,6%), Győr-Sopron megye 78 db (35,6%), Nógrád 9 db (4,0%), Szabolcs-Szatmár 8 db (3,6%), Jász-Nagykun-Szolnok 10 db (4,5%), Hajdú-Bihar 3 db (1,4%), Veszprém 7 db (3,2%), Heves 12 db (5,5%).

A díjazottak. Felnőtt: I. díj: *Németi Gábor* (Hatvan); II. díj: *Kiss József* (Jászfényszaru), *Rácz Sándor* (Pápa); III. díj: *Dobossy László* (Ózd), *Vass Tibor* (Debrecen), *Nagy Lajos* (Mesterszállás), *Zugor Ferenc* (Balatonfüred).

Ifjúsági. I. díj: *Dobsai Éva* (Karcag); III. díj: *Viktor Anette* (Miskolc), *Nagy Ákos Levente* (Sopron), *Csizmazia András* (Sopron), *Harangi Zsuzsa* (Eger).

Tárgyjuttalom. Felnőtt: *Kovács Károlyné* (Ózd), *Hollósy B. Sándor* (Bp.), *Tilai Mária* (Győr). Ifjúsági: *Viktor Anette* (Rudabánya), *Csuzda Adrienn* (Rudabánya), *Bakos Beatrix* (Sopron), *Marák Márta* (Győr), *Varga Mónika* (Eger), *Gulyás Mónika* (Jászárokszállás).

Dicséret. Felnőtt: *Jakab László* (Debréte), *Dr. Kovács Károlyné* (Ózd), *Dobossy László* (Miskolc), *Agoston István* (Miskolc), *Dr. Szabó Lajos* (Taktaszada), *Szénási Gyula* (Bp.), *Kovács Lajos* (Szeged), *Dr. Bertha Árpád* (Sopron), *Veszprémi György* (Győr), *Forgács János* (Győr), *Gábris Frigyes* (Győr), *Várszegi György* (Bátonyterenye), *Görbedi Miklós* (Tiszalök), *Györi József* (Turkeve).